

Af Klaus Rasborg

Samfundstanker i en pandemitid

Paolo Giordano: *I smittens tid. Vidnesbyrd fra pandemiens frontlinie*. Aarhus: Klim, 2020. Ivan Krastev: *Hvornår er det i morgen? Pandemiens paradokser*. København: Informations Forlag, 2020. Slavoj Zizek: *Pandemi! Covid-19 ryster verden*. København: forlaget politisk revy, 2020.

I efterhånden mere end et år har vi måttet leve med en radikalt forandret virkelighed forårsaget af en usynlig virus, der angiveligt sprang fra flagermus til menneske i storbyen Wuhan i Hubei-provinsen i Kina. Som en steppebrand spredte den sig ikke blot til Europa, men til den ganske verden. I løbet af et splitsekund blev også det ellers på mange måder relativt trygge danske velfærdssamfund forvandlet til et »pandemisk samfund« i noget nær undtagelsestilstand. Få havde set det komme, og endnu færre var, og er, i stand til at sige med sikkerhed, hvor længe det vil vare endnu. Økonomernes rolle som de fremmeste prognosemagere blev overtaget af epidemiologerne, der på daglig basis i medierne kommer med risikovurderinger, beregninger og estimater over epidemiens udvikling. Sociologer, politologer, psykologer og filosoffer har imidlertid også blandet sig i debatten og fremlagt analyser af, hvad coronakrisen har gjort ved os både på det individuelle og på det samfundsmæssige plan. Heriblandt også den italienske forfatter og fysiker Paolo Giordano, den bulgarske samfundsforsker Ivan Krastev og den slovenske sociolog og filosof Slavoj Zizek, som i tre små »coronabøger« hver især har givet et bud på dette.

Jeg kan ikke lade være med at tænke på, om mon ikke også Ulrich Beck, hvis han havde levet, ville have meldt sig i rækken af samfundstänkere, der

vover pelsen med et lejlighedsskrift om coronakrisen. Coronakrisen vidner jo netop om, at vi, på godt og ondt, er forbundet i en global indbyrdes afhængighed, som Beck betegner som et »verdensrisikosamfund«. Selvom vi altid har været konfronteret med allehånde trusler, består det nye ifølge Beck i, at hvor de tidligere stammede fra naturen, stammer de i dag fra os selv. Ved første øjekast synes covid-19-pandemien måske at fremstå som en »naturkatastrofe«, forårsaget af, at en virus sprang fra dyr til menneske i Wuhan. Men, som påpeget af Paolo Giordano og mange andre med ham, er det vores ødelæggelse og forstyrrelse af naturen, der har dannet grobund også for covid-19. Når vi ødelægger flagermusenes levesteder, flytter de og kommer dermed i tættere kontakt med mennesker, hvilket gør overførslen af virus lettere. En smitteoverførsel, der efterfølgende accelereres af den øgede geografiske mobilitet, som er en følge af globaliseringen. Det er derfor næppe sidste gang, vi konfronteres med en global pandemi. Smitten er, som Giordano siger, et symptom på en infektion, som bor i vores økosystem.

Giordanos baggrund som romanforfatter, fysiker og matematiker fornægter sig ikke i hans lille essay, som han skrev, mens han var i karantæne i Rom. Frem for det mere populære »coronavirus« skal vi, siger han, skelne mellem SARS-CoV-2 (for nemheds skyld forkortet CoV-2), som er virussen, og covid-19, som er sygdommen. Giordanos udgangspunkt er matematikken, ikke kun forstået som videnskaben om tal, men også som videnskaben om relationer. I hans optik er pandemier derfor ikke blot medicinske, men i endnu højere grad matematiske nødsituationer, idet de er en infektion i vores net af relationer. Kontakt- eller reproduktionstallet, der, som vi efterhånden alle ved, betegner hastigheden, hvormed virus udbreder sig, udtrykker Giordano ved symbolet R_0 (læses »R-nul«). Hvis R_0 er 2, svarer det til, at hver smittet i snit smitter yderligere to personer, altså en eksponentiel vækst. Med et R_0 på ca. 2,5 ifølge Giordanos tal ligger covid-19 højere end den spanske syge, der for ca. 100 år siden dræbte millioner af mennesker ($R_0=2,1$), men lavere end eksempelvis mæslinger ($R_0=15$). Alfa og omega i epidemi-bekæmpelsen er derfor, at forsøge at holde R_0 under den kritiske grænse på 1, for hvis en person smitter færre end én anden, vil epidemien gradvis klinge af. Vejen dertil kender vi alle, nemlig afspritning, selvisolation, afstandsregler, samlingsforbud, hjemmearbejde, nedlukning af butikker, restauranter og cafeer, rejserestriktioner m.v. At sænke R_0 er, som Giordano siger, det matematiske formål med vores afsavn.

Pandemien er ifølge Giordano kendetegnet ved, at den på den ene side »synkroniserer verden«, idet den forener os i et globalt fællesskab, og på den anden side deler os op på nye måder. CoV-2 er, som han siger, ligeglad med os. Den er indifferent over for alder, køn og præferencer. For den gælder kun et inddelingsprincip for den samlede – globale – befolkning, nemlig distinktionen mellem: 1) »de modtagelige« (Susceptible), dvs. dem, der endnu kan smittes; 2) »de smittede« (Infected), dvs. dem, der allerede er smittet; og 3) »de

fjernede« (Removed), dvs. dem, der ikke længere kan smittes, enten fordi de er døde, eller fordi de er helbredte (og muligvis blevet immune). Vi har altså ifølge Giordano at gøre med et nyt differentieringsprincip i pandemiens tidsalder udtrykt ved forkortelsen SIR (Susceptible-Infected-Removed).

Da Giordano skrev sin bog i pandemiens tidlige fase var ca. 40.000 mennesker ifølge hans angivelser smittet på globalt plan, mens gruppen af »fjernede« (døde plus raskmeldte) var lidt større.¹ Den kritiske gruppe, nemlig »de modtagelige«, som virussen stadigvæk kan nå at smitte, udgør således ifølge Giordano knap 7½ mia. mennesker. Den altovervejende del af jordens befolkning er m.a.o. forenet i et »globalt risikofællesskab« (Beck), idet de, på trods af alt hvad der i øvrigt måtte adskille dem, deler et fælles vilkår, nemlig at de er i risiko for at kunne blive smittet med coronavirus. Siden da er antallet af smittede på verdensplan ifølge Johns Hopkins Universitys løbende opgørelse af pandemiens udvikling steget til i skrivende stund 123.245.026, dvs. en forøgelse af nærmest ufattelige dimensioner. 2.716.196 er døde og 69.816.462 er raskmeldte, dvs. »de fjernede« udgøres nu af 71.504.044 mennesker.² »De modtagelige« er dog ikke en fuldstændig homogen gruppe, men består af forskellige undergrupper af »supermodtagelige«, eksempelvis ældre, kronikere og i forvejen svækkede samt mennesker, der pga. sociale og økonomiske omstændigheder er særligt udsatte for smitterisiko.

Det mest skræmmende ved covid-19 er efter Giordanos opfattelse ikke frygten for at blive syg, men derimod, at den får os til at indse, at den velkendte civilisation er som et korthus. Det skræmmende er heller ikke blot frygten for tilintetgørelse, men frygten for dens modsætning, nemlig at vi overvinder frygten, uden at den efterlader sig nogen forandring hos os. Hertil kommer usikkerheden om, hvad vi har lov til at håbe. Vi knytter vores forhåbninger til vacciner, idet de vil kunne flytte os fra »de modtagelige« til »de fjernede«, uden at vi behøver at gennemgå sygdom og lidelse. Men hvad hvis vaccinerne kan mistænkes for at have alvorlige bivirkninger (som der har været eksempler på), kun virker i en relativt kort periode eller ikke er i stand til at nedkæmpe mutationer af virussen? Usikkerheden pirker også til fremmedfrygt. Pandemien er »deres« skyld, ikke vores. Det er en »Chinese virus«, som Donald Trump yndede at sige. Og den skaber grobund for konspirationsteorier, eksempelvis at virus skulle være »plantet« i den kinesiske befolkning via et reagensglas stammende fra et militært forsøgslaboratorium. Ikke kun covid-19, men også xenofobi og »fake news« synes m.a.o. at være endemiske. Smitten skaber imidlertid ikke kun usikkerhed, men også oprørstrang, eftersom afstandsreglerne forhindrer os i at være det, vi er, nemlig sociale væsener.

Men usikkerheden skyldes måske også, at det, vi gør oprør mod, som Zizek pointerer, ikke er en synlig og identificerbar fjende med planer og strategier for at ødelægge os, men blot en »stupid selvkopierede mekanisme« (p. 95). Coronavirussen er ikke »naturens hævn« over vores udnyttelse af den.

Den er hverken rent menneske eller ren natur, men snarere en »assemblage« (Latour), dvs. en slags hybrid mellem menneske (globalisering) og natur (virus). Coronakrisen skal ifølge Zizek fremfor alt ses som en »systemkrise«, idet den, ligesom klimakrisen, vidner om markedets begrænsninger med hensyn til en retfærdig fordeling af ressourcerne og en bæredygtig omgang med naturen. Ligesom Giordano betoner Zizek, at covid-19 på den ene side forener os i et globalt fællesskab på tværs af forskelle mht. køn, alder, etnicitet, politik, religion m.v., men på den anden side også øger uligheden i samfundet. Eksempelvis er ansatte i servicesektoren med mange menneskelige kontakter mere eksponeret for smitterisiko end vidensarbejdere, der kan arbejde hjemmefra via en internetopkobling. Også den økonomiske ulighed øges af coronakrisen. Efter et indledende dyk, boomede aktiemarkederne igen og forgyl-der dem, der i forvejen har mest, hvorimod almindelige lønmodtagere mister deres job og henvises til offentlig forsørgelse i form af lønkomensation.

Da coronakrisen skærper de modsigelser og konflikter, der knytter sig til den avancerede kapitalismes grundlæggende produktionsforhold og fordelingsmekanismer, gøder den ifølge Zizek jordbunden for »kommunisme«. Forstået som et opgør med den »katastrofef kapitalisme« som ifølge Zizek ligger til grund for nutidens globale kriser, ikke blot i form af globale pandemier, men også i form af klimakrisen. Snarere end en utopi om genuin kollektivismen synes Zizeks »kommunisme« imidlertid at være en mere nøgtern konstatering af fremkomsten af en »katastrofekommunisme«, som i form af et centralistisk krisemanagement skal fungere som et korrektiv til de rene markedsme-kanismer (jf. f.eks. coronarestriktioner, hjælpepakker, lønkomensation m.v.).

En forudsætning for effektiv krisestyring er imidlertid internationalt samarbejde, idet det ellers vil være de stærke stater, der vinder over de svage, jf. f.eks. de forskellige landes »kamp om vaccinerne« (»vaccinenationalisme«). Panik, isolation, nye mure eller flere karantæner er ikke vejen frem efter Zizeks opfattelse, men derimod global solidaritet og samarbejde, ikke i idealiseret forstand, men ud fra ren og skær overlevelsesinteresse. Det er den markedsdrevne, uregulerede globalisering, der skaber kriser og pandemier, som ifølge Zizek synger sin svanesang, ikke en anden og mere solidarisk form for globalisering, der anerkender vores gensidige afhængighed og den »evidens-baserede kollektive handlings forrang« (p. 61). I pandemiens tidsalder står valget ifølge Zizek mellem »barbari« eller »kommunisme«.

Stærkest står det internationale perspektiv, herunder Europa og EU's rolle, konflikter og dilemmaer i forbindelse med coronakrisen, imidlertid i Krastevs bog. Han peger på det ejendommelige i, at mens vi husker krige og revolutioner, er vi tilbøjelige til at glemme pandemier. Vi bliver derfor »taget på sengen«, når de kommer, og tror, at alt bliver som før, når de engang er overstået. Det er imidlertid en illusion ifølge Krastev. Covid-19 vil forandre verden, ikke nødvendigvis fordi vi ønsker det eller er enige om det, men simpelthen, fordi vi ikke kan vende tilbage. Covid-19 er ifølge Krastev ensbety-

dende med et opgør med globaliseringen i dens velkendte form. Pandemien har smittet kontinentet med nationalisme, idet den ses som et bevis på, at nationalstater, der lukker sig om sig selv, er det bedste værn mod globale risici. Grænserne er i dag mere lukkede, end Dansk Folkeparti og Nye Borgerlige nogensinde turde drømme om. Som sådan er sundhedspolitik et anliggende for nationalstaterne. I starten af coronakrisen reagerede de enkelte landes regeringer med grænselukning, rejserestriktioner, forsøg på at sikre sig værnemidler m.v., hvorimod EU fremstod som handlingslammet og ude af stand til at sikre en koordineret indsats. Trods coronakrisens globale karakter har den efter Krastevs opfattelse haft de mest afgørende politiske konsekvenser i Europa, idet den udfordrer selve grundideen i det europæiske projekt, nemlig at samarbejde skaber de bedste betingelser for sikkerhed og velstand. I yderste konsekvens kan dette true EU's overlevelse. Der er ifølge Krastev flere forskellige mulige udfald på denne situation, nemlig at EU: 1) decideret kollapse; 2) transformeres til en union af navn, men ikke af gavn; eller 3) opnår strategisk uafhængighed. Lukningen af de europæiske grænser kan imidlertid, som Krastev siger, også tænkes at synliggøre nationalismens begrænsninger, idet europæerne måske vil indse, at nationalisme økonomisk ikke kan betale sig, og at små europæiske nationalstater ikke vil have en chance. Selv om EU altid har været »globaliseringens kærlighedsbarn«, er det således, paradoksalt nok, truslen om afglobalisering, der måske kan skabe forandring og føre til et tættere samarbejde. Måske det vil gå op for europæerne, at det kun er ved at slutte sig sammen med resten af kontinentet, at de kan opnå den fornødne beskyttelse.

Pandemien smitter imidlertid også samfundet med frygt, og spørgsmålet er, hvilke konsekvenser det vil have for de vestlige liberale demokratier. Smitter den også samfundet med totalitarisme? Skaber den fornyet momentum for højrepopulistiske protestbevægelser? I USA har vi set, hvordan coronabevægtere, konspirationsteoretikere og vaccineskeptikere er gået på gaden og i »frihedens navn« har protesteret mod coronarestriktioner. Også herhjemme har vi, omend i mindre målestok, set eksempler på dette i form af protestbevægelsen Men in Blacks demonstrationer mod regeringens coronapolitik. Det er ofte påpeget, at autokratiske/højrepopulistiske ledere lever af frygt, men de bryder sig, som Krastev pointerer, ikke om kriser, de ikke selv har skabt og derfor heller ikke kan kontrollere. Ekspræsident Trumps fatale håndtering af coronakrisen i USA kan ses som et markant eksempel på dette. Efter Krastevs opfattelse er det den diffuse angst og vrede, som højrepopulismen lever af, hvorimod det er den mere håndgribelige frygt for eget og andres liv og helbred, der er baggrunden for, at befolkningerne i mange lande bakker op om de valgte politiske ledere og deres krisehåndtering trods indgreb i frihedsrettigheder og demokratiske rettigheder.

Afslutningsvis peger Krastev på syv paradokser, som coronakrisen har tydeliggjort, nemlig at: 1) covid-19 er globaliserende, idet den viser, at vi lever i

den samme verden, samtidig med at den understreger globaliseringens skyggesider; 2) covid-19 accelererer afglobaliseringen i kølvandet på finanskrisen 2008, samtidig med at den viser begrænsningerne ved re-nationalisering, idet den understreger nødvendigheden af internationalt samarbejde; 3) covid-19 skaber nationalt sammenhold, samtidig med at den øger uligheden; 4) covid-19 har sat demokratiet »på pause«, men i form af en »nødvendighedens politik«, der har vundet bred tilslutning og derfor har begrænset ønsket om et mere totalitært styre; 5) selvom covid-19 i starten efterlod EU handlingslammet, kan den ikke desto mindre blive af afgørende betydning for EU's fremtid; 6) covid-19 repræsenterer på én gang brud og kontinuitet i relation til krigen mod terror, flygtningekrisen og finanskrisen. Hvor eksempelvis finanskrisen satte sparepolitik på dagsordenen, har coronakrisen modsat givet anledning til hjælpepakker i milliardklassen både nationalt og i EU; 7) selvom covid-19 angiveligt har svækket borgernes tillid til EU, har den ikke desto mindre fået regeringerne til at indse nødvendigheden af at samarbejde i EU-regi. Trods nationalismens medvind, øges samtidig bevidstheden om, at en alvorlig sundhedskrise kun kan løses i kraft af et forenet EU.

Trods grænselukninger og udgangsforbud er vi således efter Krastevs opfattelse blevet mere kosmopolitiske end nogensinde, idet vi taler om det samme og deler den samme frygt, uanset hvor på kloden vi befinder os. Selvom vi stadigvæk adskilles af de nationale grænser, har coronakrisen gjort det klart, i hvor høj grad vi er indbyrdes forbundne i den globale verden. Det er derfor en illusion at tro, at kun mobile mennesker er ægte kosmopolitter. Den måske største kosmopolit af alle, nemlig Kant, forlod aldrig sin hjemby Königsberg. Måske han derfor kan ses som begyndelsen til nutidens globaliserings- og afglobaliserings-paradokser: »Covid-19 har smittet verden med kosmopolitisme og samtidig vendt verdens lande mod globalisering« (p. 96). Det nationale og det kosmopolitiske er ikke nødvendigvis modsætninger, men går tværtimod hånd i hånd.

Det er klart, at bøgerne i sagens natur er lejlighedsskrifter forfattet i al hast, hvorfor en række elementer hurtigt kan blive forældede, idet krisen hele tiden udvikler sig med ekstrem hastighed. Ikke desto mindre formår de, hver på sin vis, at give interessante bud på karakteren af den globale krisesituation som covid-19-pandemien har skabt. Giordanos dobbeltrolle som både romanforfatter og fysiker fornægter sig ikke i hans velskrevne og tankevækkende essay med fokus på »smittens matematik«. Heroverfor virker Zizeks analyse mere fragmentarisk og måske knap så overbevisende, idet det forbliver uklart, i hvilken betydning han anvender begrebet »kommunisme«, der på en lidt firkantet måde »trækkes ned over« virkeligheden. Endelig er det Krastevs helt store styrke, at han tilføjer et internationalt perspektiv med sin skarpe og tankevækkende analyse af, hvordan coronakrisen ikke blot skaber nye dilemmaer og konflikter, men også nye muligheder for EU i spændingsfeltet mellem globalisering og afglobalisering. Trods indbyrdes forskelligheder har de

tre forfattere en række centrale temaer tilfælles. Eksempelvis påpegningsen af, at coronakrisen ikke handler om en af mennesket uberørt natur, men tværtimod viser, hvordan natur, menneske og samfund gennemtrænger hinanden på ultrakomplekse måder (jf. Latour, Beck, Giddens m.fl.). Opfattelsen af, at coronakrisen skaber et nyt fælles – kosmopolitisk – vilkår, idet den vidner om, at vi, trods øget ulighed og fortsatte nationale grænser, lever i den samme verden, deler de samme bekymringer og holdes oppe af det samme håb. Samt pointeringen af, at krisen, paradoksalt nok, ikke kun er negativ, men også kan siges at rumme »positive« elementer, idet den skaber et »antropologisk chok« (Beck), der får os til at se verden på en ny måde. Således anskuet er coronakrisen ikke kun ensbetydende med død og lidelse, men kan også indvarsle en ny begyndelse, idet den får stivnede systemer til at smuldre og viser, at forandring – og dermed politik – er mulig.

Noter

1. Sidstnævnte må dog være en fejl fra Giordanos side, idet det ikke giver mening, at antallet af (registrerede) døde og raskmeldte skulle overstige antallet af (registrerede) smittede.
2. Ligesom Giordanos tal allerede er forældede, vil de her anførte tal i sagens natur også være det, når denne anmeldelse læses. For løbende opdateringer af tallene, se Johns Hopkins Universitys hjemmeside, COVID-19 Map – Johns Hopkins Coronavirus Resource Center (jhu.edu), besøgt d. 22/3-2021.